

DOI 10.33930/ed.2019.5007.13(5)-6

УДК 373.2.015.31:17.022.1-053.4

**РОЛЬ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ У ФОРМУВАННІ
МОРАЛЬНИХ НОРМ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ****THE ROLE OF A STORY-ROLE GAME IN FORMING THE MORAL
NORMS OF BEHAVIOR OF PRESCHOOLAGE'S CHILDREN****Н. О. Волощенко****А. В. Корнійчук****Актуальність дослідження.**

Моральне виховання підростаючого покоління є актуальним питанням на сучасному етапі розвитку нашої держави. Дошкільний вік – період виховання моральних норм поведінки. Одним з ефективних засобів педагогічного впливу на формування цих норм у дошкільників є сюжетно-рольова гра.

Постановка проблеми.

Виховання моральної особистості – процес складний і багатогранний. Результати педагогічних досліджень підкреслюють необхідність здійснення виховного впливу на дитину одразу в декількох напрямках, по-перше, збагачуючи загальний моральний досвід дитини, по-друге, прищеплюючи позитивні риси характеру в різних видах діяльності. Гра є універсальним засобом розвитку дитини дошкільного віку. В статті розкрито ефективність використання сюжетно-рольової гри у формуванні моральних норм поведінки дітей старшого

Urgency of the research.

The moral education of the growing generation is the actual issue at the modern state of the development of our state. The preschool age is the period of education of the moral norms of the behavior. One of the effective means of the pedagogical influence on the formation of these norms of the preschoolage's children is a story-role game.

Target setting.

The education of the moral personality is a difficult and multifaceted process. The results of the pedagogical research underline the necessity of the implementation of the educational influence on a child on a few directions simultaneously; firstly, by enriching the common moral experience of a child; secondly, by instilling the positive character traits in different forms of activity. A game is a universal mean of the development of a child of a preschool age. The article reveals the efficiency of the use of a story-role game in the formation of the moral norms of the behavior of the preschoolage's children.

дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми морального виховання дошкільників та організації сюжетно-рольової гри розкрито в дослідженнях Л. Артемової, Л. Лохвицької, О. Кошелівської, О. Кононко, І. Беха, С. Новосьолової, Н. Фролової та ін.

Постановка завдання.

Використання сюжетно-рольової гри у формуванні моральних норм поведінки дітей дошкільного віку є ефективним засобом за умови правильної організації діяльності дітей з боку вихователя. Дотримання чітких правил і моральних норм поведінки в ігровій діяльності поступово стає природнім для дошкільників і в повсякденному житті.

Виклад основного матеріалу.

Розвинути моральні мотиви і навички поведінки у дитини можна тільки в процесі тісної взаємодії дорослого і дитини. Врахування особливостей психічного розвитку дітей дошкільного віку, зокрема наявність супідрядності мотивів, є необхідною умовою формування їх моральної поведінки. Успішність оволодіння знаннями про моральні норми залежить від моральних мотивів самої дитини і від її уміння аналізувати і оцінювати їх. Дослідники звертають увагу на необхідність розвитку когнітивно-інтелектуального

Actual scientific researches and issues analysis.

The problems of the moral education of the preschoolage's children and organization of a story-role game are covered in the research of L. Artemova, L. Lohvytska, O. Koshelivska, O. Kononko, I. Bekh, S. Novosyolova, N. Frolova and others.

The research objective.

The use of a story-role game in the formation of the moral norms of the behavior of the preschoolage's children is the efficient mean if the activity of children is correctly organized by a teacher. The observance of the clear rules and moral norms of the behavior in a game activity becomes natural for the preschoolage's children in everyday life stage by stage.

The statement of basic materials.

It is possible to develop the moral norms and skills of child's behavior only during the process of the close interaction of an adult and a child. The consideration of the peculiarities of a psychological development of the preschoolage's children, particularly, the presence of the coordination of the motives, is a necessary condition for the forming their moral behavior. The success of the acquisition of knowledge on the moral norms depends on the moral motives of a child and ability to analyze and estimate them. The researchers draw attention to the necessity of the

компоненту при формуванні моральної поведінки у дошкільників. Також підкреслюється важливість збагачення загального морального досвіду дитини та прищеплення позитивних рис характеру в процесі навчання. Сюжетно-рольова гра є ще одним дієвим засобом морального виховання дошкільників. Такі ігри допомагають дітям правильно будувати соціальні стосунки, проявляти емпатію, розрізняти добро і зло, спонукають до здійснення моральних вчинків.

Висновки. Використання сюжетно-рольових ігор у формуванні моральних норм поведінки дітей дошкільного віку має освітньо-виховний потенціал. Вони навчають дітей діяти відповідно моральних норм, розвивають моральні почуття, спонукають до здійснення моральних вчинків.

Ключові слова: моральне виховання, моральні норми поведінки, моральні вчинки, сюжетно-рольова гра.

development of the cognitive and intellectual component during formation of the moral behavior of preschoolage's children. Besides, the importance of the enrichment of the common moral experience of a child and instilling of the positive character traits during the educations are underlined. A story-role game is also one more effective mean of the moral education of the preschoolage's children. Such games help children to build the social relations properly, to express the empathy, distinguish good and evil, encourage to commit moral acts.

Conclusions. *The use of story-role games in the formation of the moral norms of the behavior of preschoolage's children has educational and teachable potential. They teach children to act in accordance with the moral norms, develop the moral senses, encourage to commit moral acts.*

Keywords: *moral education, moral norms of behavior, moral acts, a story-role game.*

Актуальність теми дослідження. Поняття моральності, морального зростання є нагальним для нашої держави на сучасному етапі її розвитку. Моральне виховання підростаючого покоління є тим питанням, яке потребує пошуку нових підходів, постійного вдосконалення. Дошкільний вік – період виховання моральних норм поведінки. Одним з ефективних засобів педагогічного впливу на формування цих норм у дошкільників є сюжетно-рольова гра.

Постановка проблеми. Виховання моральної особистості – процес складний і багатогранний. Результати педагогічних досліджень підкреслюють необхідність здійснення виховного впливу

на дитину одразу в декількох напрямках, по-перше, збагачуючи загальний моральний досвід дитини, по-друге, прищеплюючи позитивні риси характеру в різних видах діяльності. Гра є універсальним засобом розвитку дитини дошкільного віку. В ній діти отримують досвід суспільної поведінки серед однолітків, засвоюють моральні правила і норми поведінки, вчаться емпатії, проявляють високий рівень активності та самостійності. Використання сюжетно-рольової гри у формуванні моральних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку має ряд переваг і вміле керівництво нею з боку дорослих дає позитивні зміни у розвитку особистості дитини-дошкільника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи проблему морального виховання, Т. Поніманська підкреслює, що сформувати моральні почуття і якості у дитини можливо лише в процесі цілеспрямованої взаємодії дорослого і дитини. Тільки за таких умов дитина засвоює моральні норми і правила, в результаті дотримання яких формуються моральні мотиви і навички поведінки. Л. Лохвицька зазначає, що знання про моральні норми поведінки засвоюються дітьми при “примірянні” до себе морального еталона. О. Мельничук також підкреслює важливість засвоєння дітьми моральної цінності іншої людини, бажання дбати про її потреби та інтереси. І. Бех наголошує, що формування ціннісного ставлення до людей не може бути результатом вимог до дитини з боку дорослого. Дорослий може лише опосередковано впливати на поведінку дітей, створюючи відповідні умови, які спонукають до соціально-моральної активності. Л. Артемова підкреслює роль гри у формуванні моральних норм поведінки дітей. Вона зазначає, що в сюжетно-рольових іграх дошкільники моделюють взаємини дорослих і таке моделювання є доступним для дітей засобом орієнтування в мотивах і моральних правилах діяльності дорослих.

Постановка завдання. Використання сюжетно-рольової гри у формуванні моральних норм поведінки дітей дошкільного віку є ефективним засобом за умови правильної організації діяльності дітей з боку вихователя. Дотримання чітких правил і моральних норм поведінки в ігровій діяльності поступово стає природним для дошкільників і в повсякденному житті.

Виклад основного матеріалу. Формування моральних норм поведінки дошкільника – процес довготривалий і потребує підвищеної уваги з боку дорослих. Т. Поніманська визначає поняття

морального виховання як цілеспрямовану взаємодію дорослого і дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки [6, с.451]. Врахування особливостей психічного розвитку дітей дошкільного віку, зокрема наявність супідрядності мотивів, є необхідною умовою формування їх моральної поведінки. На цьому в своїх дослідженнях наголошували Л. Божович, В. Котирло, Т. Титаренко.

Успішність оволодіння знаннями про моральні норми залежить від моральних мотивів самої дитини і від її уміння аналізувати і оцінювати їх. Саме тому, в педагогічному процесі, орієнтованому на формування моральної поведінки дошкільників, необхідним є розвиток когнітивно-інтелектуального компоненту. Наявність необхідних знань є основою свідомого ставлення дітей до навколишньої дійсності і до себе. Л. Лохвицька зазначає, що знання про моральні норми дітьми дошкільного віку засвоюються в результаті “приміряння” до себе морального еталона. Усвідомлення моральних мотивів, уміння аналізувати і оцінювати їх сприяє оволодінню моральними знаннями.

Л. Артемова та О. Кошелівська наголошують, що збагачення загального морального досвіду дитини та прищеплення позитивних рис характеру відбувається в процесі навчання. Вони стверджують, що виховний вплив необхідно здійснювати одночасно в двох напрямках, по-перше, збагачуючи загальний моральний досвід дитини, задля того, щоб допомогти глибше зрозуміти сенс норм і правил поведінки і встановити для себе межі дозволеного, а по-друге прищеплюючи позитивні риси характеру в процесі навчання, на заняттях з музики, в образотворчій діяльності та ін. Через таку педагогічну роботу діти не лише отримують, а й дотримуються правил моральних норм – їхній емоційний світ збагачується новими почуттями і переживаннями [3, с. 12].

О. Бондаревська зазначає, що моральна поведінка характеризується моральною свідомістю, яка включає в себе нормативну, оцінну і регулятивну складові. Під нормативною складовою розуміємо моральні принципи, ідеї, знання, що відображають вимоги суспільства до поведінки в соціумі і притаманні самій особистості. Оцінна складова включає в себе оцінку і самооцінку, що їх використовує особистість у практичній

діяльності. До регулятивної складової належать почуття, переконання, ставлення, що мають вплив на поведінку особистості.

Досліджуючи проблему моральної вихованості дошкільників, Л. Лохвицька виокремила когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти. Когнітивний компонент включає в себе обізнаність дитини з моральними нормами. Емоційно-ціннісний компонент проявляється у ставленні дитини до інших та прояві почуттів. Поведінковий компонент передбачає здатність до мотивування і вольової регуляції власної поведінки дитини [4, с. 13].

Дітям дошкільного віку властиве доопераційне мислення, що спричиняє імпульсивність поведінки і нездатність передбачити її наслідки, а також егоцентризм, що перешкоджає можливості побачити події зі сторони, відійти від власної точки зору. У старшому дошкільному віці з'являється таке новоутворення, як децентралізація мислення, в результаті чого дитина набуває здатності змінювати власну точку зору порівнюючи її з іншими. Також виникають "внутрішні етичні інстанції", які включають уявлення про добре і погано, про норми соціально схвалюваної поведінки і визначають вчинки дитини та характер її взаємодії з оточуючими. Врахування цих особливостей розвитку дошкільників є необхідним при організації процесу виховання моральних цінностей.

Одним з ефективних засобів морального виховання є гра, адже саме вона є провідним видом діяльності дітей дошкільного віку і основним засобом їх виховання. Граючись з однолітками, діти отримують певний досвід суспільної поведінки, "приміряють" на себе ролі дорослих, засвоюють моральні правила і норми, проявляють високу активність, самостійність.

Сюжетно-рольові ігри посідають особливе місце в моральному вихованні дитини. Вони носять, здебільшого, колективних характер і відбивають суть міжособистісних взаємин у найближчому оточенні дітей. Такі ігри допомагають дітям правильно будувати соціальні стосунки, проявляти емпатію, розрізняти добро і зло, спонукають до здійснення моральних вчинків.

Л. Артемова зазначає, що сюжетно-рольова гра — це образна гра за певним задумом дітей, який розкривається через відповідні події (сюжет) і розігрування ролей. Дослідниця підкреслює, що в таких іграх дошкільники моделюють взаємини дорослих і таке моделювання є єдиним зручним для дітей інструментом для

орієнтування в завданнях, мотивах і моральних правилах, які дорослі виконують у своїй діяльності [1, с. 11].

Психолого-педагогічні дослідження С. Новосолової, Н. Короткової, Н. Михайленко доводять, що сюжетно-рольова гра не виникає у дитини спонтанно, а потребує цілеспрямованого формування з боку дорослих. Протягом усього дошкільного дитинства цей вид гри залишається найбільш поширеним і актуальним для дітей.

Л. Артемова зазначає, що основою сюжетно-рольової гри є уявна ситуація, яка полягає в тому, що дитина бере на себе роль дорослого і виконує її у створеному ігровому середовищі. Наприклад, в грі в школу, дитина виконує роль вчителя, проводить урок з учнями (однолітками) у класі (на килимі) [1, с. 13].

Самостійність дітей у сюжетно-рольовій грі – одна з важливих рис. Діти старшого дошкільного віку вже самостійно обирають тему гри, визначають, як буде розвиватись сюжетна лінія, які характерні особливості кожної ролі, де краще організувати гру. Під час гри кожна дитина вільно обирає засоби втілення образу. Важливим є те, що в сюжетній грі дитина відображає свої уявлення, втілює задуми і проявляє своє ставлення до подій, що розігруються.

Зміст ігрової діяльності, залежить і від рівня знань дітей про навколишнє життя. Слід відмітити, що не кожна сюжетна гра може бути засобом морального розвитку дитини. Таку функцію може виконувати тільки “хороша” гра.

Найчастіше в самостійних іграх діти відображають діяльність дорослих (похід в магазин, приготування обіду), стосунки в сім'ї, професійні відносини між людьми (“лікар” надає допомогу “хворому”, “вчитель” проводить уроки з “учнями”). Взаємини між персонажами можуть буди різними: взаємодопомога, турбота одне про одного, співпраця. Деколи вони можуть проявляти ворожість, грубість, жорстокість, це залежить від того в яких умовах виховується дитина. Рівень дитячої гри залежить від керівництва нею з боку вихователя. Гра стає засобом морального виховання дітей тоді, коли вихователь проводить відповідну роботу, збагачує соціальний досвід дошкільників, спонукає їх до аналізу і усвідомлення вчинків персонажів гри, свідомого вибору власних мотивів поведінки.

Проводячи наше експериментальне дослідження, ми ставили не меті перевірити ефективність використання сюжетно-рольових

ігор в процесі формування моральних норм поведінки старших дошкільників.

Проаналізувавши критерії і показники моральної вихованості дошкільників, які виділила Л. Лохвицька (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий), ми визначили рівні моральної вихованості старших дошкільників.

Так, діти з високим рівнем моральної вихованості обізнані з нормами моралі, вміють формулювати моральні судження, мають стійкі моральні потреби, здатні до вольової регуляції власної моральної поведінки, спрямовані на здійснення моральних учинків.

Діти, що мають середній рівень моральної вихованості знають про необхідність дотримання моральних норм, але дотримуються їх несистематично. Емоційно-ціннісне ставлення до оточення має вибірковий характер і залежить від особистої позиції дитини.

У дітей з низьким рівнем моральної вихованості уявлення про моральні норми часткові, вони не мотивовані їх дотримуватись; для них характерна нестабільність емоційного стану і прояву моральних почуттів; навички моральної поведінки не сформовані, поведуться відповідно до норм лише за контролю з боку дорослих.

На етапі констатувального експерименту ми пропонували дітям завдання, розроблені Л. Лохвицькою на виявлення моральної чутливості, моральної ідентифікації дітей, емпатії, емоційної значущості (“Знайди схожість”, “Простягни руку допомоги”, “Що зробити, щоб діти не засмучувались”), ставили перед ними завдання морального вибору та оцінки. Результати роботи показали, що лише 23 % дітей контрольної підгрупи мали високий рівень моральної вихованості, у переважній більшості, 51 %, рівень моральної вихованості відповідав середньому і 26 % мали низький рівень сформованості моральної поведінки. Схожа ситуація спостерігалась і в експериментальній підгрупі. Моральну вихованість проявили 20% дітей, у 53 % спостерігався середній рівень моральної вихованості і 27 % опитаних були з низьким показником.

В процесі формувального експерименту ми організували роботу по формуванню моральних норм поведінки за двома напрямками: підготовча робота, яка проходила під час організації ігрової діяльності дітей і основна робота, яка відбувалась власне під час сюжетно-рольових ігор дітей.

Під час організації ігрової діяльності дітей ми мали можливість впливати на поведінку дітей, організовуючи бесіди про норми

поведінки, аналізуючи ситуації, що потребували морального вибору, в ході проведення психологічних ігор на розвиток емпатії.

На основному етапі роботи ми пропонували дітям сюжетно-рольові ігри морального спрямування. Перед початком ігор обговорювалась сюжетна лінія, відшукувались різні варіанти її розвитку, характеризувались ролі, обговорювався той чи інший вибір ролей дітьми, пояснювалась етика людських відносин.

Беручи на себе роль дорослого, взаємодіючи між собою, діти вчилися поводитися відповідно до норм моралі самостійно. У них формувались такі якості як співчуття, чуйність, справедливість і скромність.

Серед запропонованих дітям сюжетно-рольових ігор морального спрямування були ігри “В гостях у правди і брехні”, “Доньки і матері”, “Лікарня”, “Школа”, “Поліція” та ін.

Правильно вибудувати стосунки у соціумі дітям допомогла сюжетно-рольова гра “Лікарня”. Діти вчилися поводитись у груповому приміщенні, на вулиці, в громадських місцях, відповідно до встановлених правил культурної поведінки: бути привітними з дорослими, ровесниками; допомагати один одному у скрутних ситуаціях. В процесі гри діти вчилися співпереживати, жаліти інших людей, виявляти співчуття та підтримку; вчасно приходити на допомогу тому, хто її найбільше потребує. В процесі гри, у дітей формувалась звичка використовувати знайомі форми доброзичливого спілкування.

Актуальною для сучасних дітей виявилась сюжетно-рольова гра “Поліція”, адже великий вплив на поведінку дітей має телебачення, інтернет, комп’ютерні ігри, сюжет яких, дуже часто, пов’язаний з моральним вибором. Переважна більшість дітей, в основному хлопці, обирали собі ролі негативних персонажів, тому що, на думку дітей, такі герої більш яскраві. Ця гра допомогла навчити дітей правильно реагувати на ситуацію, ставитись до порушення моральних норм негативно; проявляти співчуття до скривдженого та не погоджуватись з вчинками того, хто завдав шкоди і схвалювати вчинки того, хто вчинив справедливо; виявляти бажання бути справедливим.

Результати контрольного експерименту довели позитивний вплив використання сюжетно-рольових ігор на формування моральних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку. Результати в контрольній і експериментальній групі змінилися

наступним чином: контрольна підгрупа – 27 % дітей мали високий рівень сформованості моральної поведінки; у 53 % - спостерігався середній рівень моральної вихованості, 20 % залишились з низьким рівнем розвитку моральних норм поведінки. В експериментальній підгрупі відбулись більш істотні зміни: у 30 % дітей спостерігались стійкі моральні норми поведінки; 70 % дітей мали середній рівень сформованості моральних норм поведінки.

Результати експериментальної роботи підтвердили нашу гіпотезу про позитивний вплив сюжетно-рольових ігор на формування моральної поведінки старших дошкільників. Однак, слід підкреслити, що у великій кількості дітей як експериментальної, так і контрольної підгруп спостерігалась ситуативна мінливість та нестійкість моральної поведінки. Це пояснюється віковими особливостями дошкільників. На нестійкість моральної поведінки вказує у своєму дослідженні і О. Мельничук. Вона наголошує на тому, що в процесі формування моральних норм поведінки дошкільників доцільно створювати виховні ситуації і включати їх в різні види діяльності дітей. Також вихователі мають передбачити багаторазове здійснення дитиною аналогічних вчинків на основі одного й того ж правила поведінки в різних життєвих ситуаціях задля формування моральних норм поведінки [5, с. 88].

Узагальнюючи усе вищесказане, зазначимо, що проблема формування моральних норм поведінки у дітей дошкільного віку є актуальною, потребує подальшого дослідження і пошуку нових засобів. Сюжетно-рольова гра є одним з ефективних засобів формування моральних норм поведінки, за умови систематичної і цілеспрямованої взаємодії дорослого і дитини. Такі ігри навчають дітей діяти відповідно до моральних норм, розвивають моральні почуття та спонукають до здійснення моральних вчинків. Крім цього, завдання морального розвитку дошкільників мають систематично включатись в хід навчально-виховного процесу в закладі дошкільної освіти.

Список використаних джерел:

1. Артемова, ЛВ., 1973. 'Відображення знань дітей у спільних іграх', *Дошкільне виховання*, № 9, С. 10–14.
2. Эльконин, ДБ., 1999. 'Психология игры', 2-е изд., М. : ВЛАДОС, 360 с.
3. Кошелівська, ОІ., 2002. 'Стимулювання морального вибору дошкільників у процесі педагогічного впливу : автореферат дис. канд.

- пед. наук : 13.00.08', *Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова*, Київ, 20 с.
4. Лохвицька, ЛВ., 2014. 'Моральне виховання: нові чи старі проблеми?', *Дошкільне виховання*, № 7, С. 12–16.
 5. Мельничук, ОІ., 2012. 'Виховні ситуації як засіб соціально-морального розвитку дітей старшого дошкільного віку', *Наукові записки НДУ ім. М.Гоголя, Сер. : Психолого-педагогічні науки*, № 3.
 6. Поніманська, ТІ., 2013. 'Дошкільна педагогіка', *Альма-матер, 2-ге доповнення*, Київ : Академвидав, 464 с.

References:

1. Artemova, LV., 1973. 'Vidobrazhennya znan' ditey u spil'nykh ihrakh (Showing the Knowledge of Children in Joint Games)', *Doshkil'ne vykhovannya*, № 9, S. 10–14.
2. El'konin, DB., 1999. 'Psikhologiya igry (The Psychology of the Game)', *2-ye izd.*, M. : VLADOS, 360 s.
3. Koshelivs'ka, OI., 2002. 'Stymulyuvannya moral'noho vyboru doshkil'nykiv u protsesi pedahohichnoho vplyvu : avtoreferat dys. kand. ped. nauk : 13.00.08 (Stimulation of the Moral Choice of Preschoolers in the Process of Pedagogical Influence : the Dissertation Author's Abstract for Obtaining a Candidate of Pedagogical Sciences : 13.00.08)', *Natsional'nyy pedahohichnyy un-t im. M. P. Drahomanova*, Kyiv, 20 s.
4. Lokhvyts'ka, LV., 2014. 'Moral'ne vykhovannya: novi chy stari problemy? (Are New or Old Problems of the Moral Education?)', *Doshkil'ne vykhovannya*, № 7, S. 12–16.
5. Mel'nychuk, OI., 2012. 'Vykhovni sytuatsiyi yak zasib sotsial'no-moral'noho rozvytku ditey starshoho doshkil'noho viku (Educational situations as a means of social and moral development of children of senior preschool age)', *Naukovi zapysky NDU im. M.Hoholya, Ser. : Psykholoho-pedahohichni nauky*, № 3.
6. Ponimans'ka, TI., 2013. 'Doshkil'na pedahohika (Preschool Pedagogy)', *Al'ma-mater, 2-he dopovnennya*, Kyiv : Akademydav, 464 s.